

там М.п. з'яўляецца слова — слоўнік пісьменніка (гл. *Слоўнік мовы пісьменніка*). Расшырэненне і ўдасканаленне слоўніка — адна з умоў дакладнага, індывідуальна непаўторнага адлюстравання з'яў рэчаіснасці. Багацце М.п. характарызуецца колькасцю слоў, глыбінёй і разнастайнасцю індывід. аўтарскага выкарыстання іх спалучальных магчымасцей, сэнсавых адценняў, гукапісных і выяўл. сродкаў, якія дае нац. мова для стварэння маст. вобразаў. Індывідуальнасць М.п., яе адметнасць — спосабы эстэтычнага асваення мовы, выкарыстанне яе стыляў, лексікі, вобразных сродкаў. М'яжа паміж словамі як моўнымі адзінкамі ва ўласным сэнсе і словамі М.п. ў галіне пісьменніцкага ўжывання вельмі рухома. Пры вылучэнні пераносных значэнняў, адценняў слоў у творах таго ці інш. пісьменніка тлумачацца стыліст. асаблівасці яго маст. словаўжывання, апісваюцца факты літ. мовы, яе лексікі, адлюстравання і выкарыстання ў маст. творах. У гэтым сэнсе можна гаварыць аб тым, што пісьменнік прадстаўляе мову свайго часу. Аднак шматлікія сэнсавыя ўскладненні, каламбурныя і знарок супярэчлівыя адценні, якія атрымлівае слова ў кампазіцыі маст. твора, пераносныя ўжыванні, выкарыстанне фразеалагічных злучэнняў і інш. індывідуалізуюць мову кожнага пісьменніка. Поўнасцю індывід., непаўторным элементам М.п. выступае сістэма вобразных сродкаў. Паняцце «М.п.» ўключае і сінтаксічна-стыліст. асаблівасці пабудовы сказаў, якія вызначаюць манеру пісьменніка, яго аўтарскі стыль. Сінтаксічная і рытмічная пабудова маст. тэксту набывае ў М.п. функцыі маст. сродкаў. Спалучэнне поліфункцыянальнасці і канкрэтнасці моўных сродкаў пісьменніка, дакладнасці і адчувальнасці вобразаў, сінтаксічнай і стыліст. арганізацыі маст. тэксту дае магчымасць майстрам слова ствараць непаўторныя па сіле эстэтычнага ўздзеяння на чытача маст. творы.

МОВАЗНАУСТВА, лінгвістыка, навука, якая вывучае мовы, што існавалі ў мінулым, існуюць цяпер і, магчыма, узнікнуць у будучым. Да першых даследаванняў у рэчышчы М. можна аднесці даследаванні граматычных структур шумерскай мовы ў Месапатаміі. Першапачаткова М. было толькі апісальным. Тэрэт. М. ўзнікла ў 5 ст. да н.э. ў Стараж. Індыі, калі Паніні распрацаваў першую ў свеце граматыку санскрыту, каб апісаць фаналогію і граматыку свяшчэнных тэкстаў. У М. вылучаюць лінгвістыку мовы (разглядае мову як код, сістэму аб'ектыўна існуючых сац. замацаваных знакаў і правіл, іх ужыванне і спалучальнасць) і лінгвістыку маўлення (вывучае працэсы маўлення і разумення, якія праходзяць у часе, а таксама вынікі — маўленчыя творы). Для М. характэрна выкарыстанне метаду эксперыменту, які ўключае назіранне за паводзінамі носьбітаў жывых гаворак. Эксперымент., у тл. палявое, М. прадугледжвае працу з носьбітамі тых гаворак, якімі лінгвіст не валодае. Спосабы фіксацыі з'яў М. (выкарыстанне прыбораў, у тл. гуказапісвальнага тэхнікі) даследуе інструм. М. Вывучэннем і аднаўленнем парушаных моўных навываў маўлення займаецца *нейралінгвістыка*. Сярод інш. шляхоў здабывання моўных дадзеных — аперыраванне філал. метадамі, збіранне матэрыялаў «мёртвых» пісьмовых моў і ўзаемадзеянне з філалогіяй, якая вывучае пісьмовыя помнікі ў іх культ.-гіст. сувязях. Тэрэт. М., якое даследуе моўныя законы і фармулюе іх у выглядзе тэорый, бывае дэскрыптыўнае (апісвае рэальную гаворку) і нарматыўнае (прэскрыптыўнае, прадпісальнае). У практыцы выкладання М. падзяляецца на агульнае і прыватнае, тэрэт. і прыкладное, апісальнае (сінхранічнае) і гіст. (дыяхранічнае), супастаўляльнае і тыпалагічнае. Агульнае М. вывучае ўніверсальныя асаблівасці і заканамернасці мовы, характэрныя для ўсіх або большасці моў свету,

даследуе прыроду і сутнасць мовы, яе ўзаемасувязі з маўленнем, мысленнем, грамадствам, культурай, паходжанне, будову, законы яе развіцця і функцыянавання, метады даследавання, узнікненне і развіццё пісьма, класіфікацыю моў і інш., распрацоўвае метады і прыёмы даследавання мовы, выяўляе, абагульняе і шукае шляхі прыкладнага выкарыстання вынікаў лінгв. даследаванняў. Асн. прыкладнымі сферамі выкарыстання тэарэт. дасягненняў М. з'яўляюцца: выкладанне роднай і замежных моў; даследаванне гісторыі народа і яго культуры па дадзеных мовы; расшыфроўка стараж. тэкстаў і рукапісаў; лінгв. ідэнтыфікацыя асобы па вусным маўленні і почырку; распрацоўка новых сістэм сувязі; стварэнне эфектыўных рэкламных тэкстаў; машынны пераклад; рэабілітацыя людзей з парушэннямі маўлення; распрацоўка сістэм сінтэзу і аналізу маўлення для аўтаматычных сістэм; лінгв. экспертыза тэкстаў і інш. Прыватнае М. вывучае канкрэтныя мовы (напр., бел.), іх гісторыю, сучасны стан, дыялекты, літ. мову або групу роднасных моў (слав., балтыйскую, раманскую і інш.). Тэарэт. М. ў даследаваннях арыентуецца на пэўную мову (тэарэт. граматыка франц. мовы, тэарэт. фанетыка англ. мовы і інш.). Прыкладнае (дастасоўнае, практычнае) М. займаецца пытаннямі выкарыстання мовазнаўчай тэорыі на практыцы: пры стварэнні слоўнікаў, алфавітаў для беспісьмовых народаў; для ўдасканалення правапісу, уніфікацыі тэрміналогіі, павышэння культуры маўлення, у навучанні роднай і няроднай мовам; пры перакладе з адной мовы на іншую, аўтаматычнай апрацоўцы тэксту; для анатавання і рэферыравання інфармацыі; пры камп'ютарызацыі навучання і інш. Апісальнае М. вывучае мову на пэўным этапе яе гіст. развіцця. Гіст. М. даследуе мову ў працэсе яе гіст. развіцця (выяўляе моўныя змены, акрэслівае іх прычыны і г.д.). Да параўнальнага М., якое

даследуе адметнасці канкрэтнай мовы ў супастаўленні з інш., адносяць кампаратывістыку (у вузкім сэнсе), або параўнальна-гіст. М. (вывучае адносіны паміж роднаснымі мовамі), кантакталогію і арэальную лінгвістыку (даследуе ўзаемадзеянне суседніх моў), супастаўляльнае М. (кантрастыўнае, канфрантатыўнае), якое вывучае падабенства і адрозненні моў незалежна ад іх роднасці і суседства. Тыпалагічнае М. вывучае абагульненыя структурныя і функцыянальныя рысы розных моў, іх фанетыку, граматыку, лексіку, грамадскія функцыі і інш. (напр. структурную тыпалогію моў). У адрозненне ад супастаўляльнага М., аб'ектам якога з'яўляюцца звычайна 2 (або больш) роднасныя мовы, тыпалагічнае даследуе сем'і моў, выяўляе і вывучае моўныя ўніверсаліі — уласцівасці (адзінкі, катэгорыі, законы, формы і г.д.), характэрныя для ўсіх (абсалютныя ўніверсаліі) або большасці (статыстычныя ўніверсаліі) моў свету. Напр., ва ўсіх мовах ёсць займеннікі, злучнікі, усім мовам уласцівы зычныя і галосныя гукі, ва ўсіх мовах ужываюцца фразеалагізмы, для ўсіх моў характэрна пераноснае ўжыванне слоў на аснове метафары, сінекдахі і г.д. Сістэма прыватных галін М. ўвесь час пашыраецца, развіваецца арэальная лінгвістыка (вывучэнне сумежных моўных груп, пашыраных на адной тэр., незалежна ад іх генетычнай блізкасці). Да пач. 1980-х гг. аформілася вывучэнне аддаленых роднасных адносін паміж рознымі сем'ямі моў (індаеўрап., урала-алтайскай, семітахаміцкай, індзейскімі мовамі Амерыкі і інш.). Да прыватных галін М. адносіцца таксама інтэрлінгвістыка, якая вывучае і канструюе штучныя мовы (тыпу эсперанта, іда і інш.).

У наш час лінгв. даследаванні праводзяцца ў Цэнтры даследаванняў бел. культуры, мовы і л-ры НАН Беларусі, БДУ, Гомельскім, Гродзенскім, Мінскім лінгв. ун-тах, інш. на-

вук. і навуч. установах. Пл. таксама *Гісторыя беларускага мовазнаўства.*

Літ.: Жураўскі А.І., Крывічкі А.А. Беларускае мовазнаўства ў Акадэміі навук БССР Мінск, 1979; Шакун Л.М. Гісторыя беларускага мовазнаўства. Мінск, 1995; Рагаўцоў В.І. Уводзіны ў мовазнаўства. Магілёў, 2004; Яго ж. Гісторыя мовазнаўства. Магілёў, 2005; Яго ж. Агульнае мовазнаўства. Магілёў, 2006.

Д.В.Дзятко.

МОВА-ПАСРЭДНІЦА. 1) мова, праз якую ў сістэму інш. мовы ўводзяцца запазычаныя словы. Для большасці запазычанняў бел. мовы такімі з'яўляюцца рус. і польск. мовы. Праз іх у бел. мову былі ўведзены словы з нямецкай: абітурыент (рус. абитуриент < ням. Abiturient), бэлька (польск. belka < ням. Balken), французскай: зеніт (рус. зенит < франц. zénith), спецыялізацыя (польск. specjalizacja < франц. spécialisation), англійскай: каледж (рус. колледж < англ. college), пінжак (рус. пиджак < англ. pea-jacket), лацінскай: мобільны (рус. мобільный < лац. mobilis), воцат (польск. ocet < лац. acetum) і інш. моў. У працэсе запазычвання з мовы-крыніцы праз М.п. словы спрашчаюцца і трапляюць у 3-ю мову ў адаптаваным выглядзе. Напр., у ням. мове слова «фарба» мае канчатак -e (ням. Farbe), у польск. мове набыло канчатак -a (польск. farba) і ў такім выглядзе трапіла ў бел. мову. 2) Дапаможная мова, якая выкарыстоўваецца як сродак зносін у міжнац. камунікацыі (гл. *Мова міжнацыянальных зносін*). 3) Сукупнасць правіл, у адпаведнасці з якімі характарыстыкі адной мовы пераўтвараюцца ў характарыстыкі іншай. Напр., для патрэб механічнага пошуку інфармацыі, машыннага перакладу і інш.

С.У.Шахоўская.

МОВЫ СВЕТУ, натуральныя мовы народаў Зямлі, што жывуць цяпер або існавалі ў мінулым. У наш час налічваецца каля 6 тыс. моў. Колькасць носьбітаў складае ад сотні мільёнаў чалавек (кітайская, англ., іспан. мовы) да некалькіх дзясяткаў (мо-